

Сурченко С. В. (м. Запоріжжя)

Краєзнавча привабливість Запорожжя

Актуальні питання дослідження історичної минувшини Запорозького краю у вирії цивілізаційного процесу

Певно є якийсь утаємничений сенс у заселенні територій та виникненні населених пунктів. Щось завжди притягувало людей до того чи іншого місця – як правило люди селилися біля води: моря, озера і обов'язково річки – джерела питної води. По воді здавна був налагоджений зв'язок між племенами, що в подальшому стимулювало виникнення укріплених поселень.

У які би часи не відбувався цей процес, він ніс в собі місцеву специфіку і залишав в топоніміці історію заснування та розвитку.

Плинув час, змінювався світогляд, приходили, не завжди мирно, інші племена. І тому головним завданням зайдам було витравити історичну пам'ять автохтонам, стерти топоніміку, зруйнувати святилища, нав'язати своїх ідолів та своє світосприйняття – тільки так можна було знівелювати та обеззброїти мешканців захоплених територій.

Це загальновідома практика: так німці заснували на місці бодричівського поселення Бранібор свій центр експансії на схід – Берлін; їхнім шляхом пішли і «совіти», котрі столицю Східної Пруссії – Кенігсберг назвали Калінінградом. І ті, і інші витравлювали місцеву топоніміку, писали та нав'язували свою історію для ужитку нових насельників.

Ми проживаємо на території, яка в усі часи притягувала до себе племена і народи в силу багатства цих місць – поряд знаходився: Рай земний – Великий Луг Запорозький; сама високоякісна в світі залізна руда; великі поклади камінного вугілля; і саме головне – «шлях із варяг в греки» та всевітньо відома Арійська переправа! А посередині височів над Дніпром острів Хортиця – Духовний Центр Аріїв, котрий притягував до себе арійські племена, і не тільки, а тому потребував постійної охорони!

На цій землі споконвіку вирував цивілізаційний процес: тут приручили коня і осідлавши його молодецькі ватаги поринули завойовувати Світ з тим, щоби збагатившись досвідом та знаннями, згуртувавшись у битвах, повернутися на Батьківщину в іпостасі: скіфів, сарматів, унів, половців і залишитися на цих просторах аж дотепер! «Великий Луг споконвіку відомий давньому культурному світові. Ще за чотири століття до Різдва Христа, себто за 2300 років до наших часів, грецький учений і письменник Геродот уже описував цю величезну, вкриту лісом низину, порізану й омиту протоками Дніпра, яку він звав Гілеєю.

Вся ця величезна площа, яка складає понад 1000 квадратних верст, або більше мільйона десятин землі, поросла лісами, очеретами та високими травами, прикрашена озерами та лиманами й порізана протоками Дніпра, а через те була найбезпечнішим місцем для схованок запорожців од татарських загонів.» [1, с. 3].

Земля на котрій ми проживаємо – вся Україна, а особливо її південь – це суцільна «терра інкогніта». Це ж треба так не любити свою землю, щоби нічого не знати про її минуле?

Особливо має бути соромно нам – запорожцям – і як прямим нащадкам «славних лицарів запорозьких», і як мешканцям м. Запоріжжя, котрі прийшли опісля і не знають, а що тут було до...

У 19 столітті українська еліта, задавшись питанням: – Хто ми і звідки ми, і чому ми такі? – поринула в минуле в пошуках відповіді. Розгром царатом кирило-мефодіївців, призупинив той похід на козацькій добі. Спроби продовження цієї розвідки на початку та в кінці 20 століття знову закінчилися поразками, в силу низки причин. А тому постає

потреба закінчити розпочату більше сотні років тому експедицію в минуле нашого народу, розширивши ареол пошуків і поставивши дещо інші питання!

Похід в минуле дасть нам стержень, національну ідею, гордість за себе, свою історію, свій народ! Ми віднайдемо духовні та матеріальні скарби, які залишили нам наші предки, сконцентрувавши свої духовні напрацювання і здобутки в енергії вищого гатунку. Все це буде використано в Ім'я і для народу України!

Я не хочу вірити в те, що цивілізаційний коток, уособлений християнством, знищив тисячолітні напрацювання попередніх поколінь моїх пращурів! Під водами штучних водоймищ і морів, на схилах заораних балок та яруг, в завалених та залитих печерах обов'язково повинна бути інформація нам, своїм нащадкам! Вона чекає на сміливих та відважних, які знають що Вона є, а тому знайдуть її!

Дочекались таки своїх Язонів «Слово о полку Ігоревім» та «Велесова книга»!

Ця інформація, ці напрацювання, ці скарби будуть вагомішими «золота Полуботка» для цементації, самоідентифікації та пробудження мого народу і зайняття провідних позицій в індоєвропейській спільноті народів!

Якщо проаналізувати все написане про Нижнє Подніпров'я, а про нього згадують і Геродот, і Йордан, і Клавдій Птоломеї, і Прокопій Кесарійський, і Пріск Панійський, і Костянтин Порфірорідний, і араби, і російські подорожники та військовики, то не вимальовується цілісна картина життєдіяльності цієї частини ойкумени.

Поставивши собі за мету описання історичної минувшини цієї території, зацентрувавши увагу на постійній заселеності цієї території з прадавніх часів, розуміючи її актуальність та нагальність, доводиться констатувати, що ця тема не викликає зацікавленості у наших вчених і вони, за скупими свідченнями античних та середньовічних авторів, серед маси археологічних фактів не бачать державотворчих елементів на цій благодатній землі, не прив'язують міста, а потім руїни, практично на всіх ріках, що впадали в Дніпро в районі Великого Лугу, до якихось державних утворень.

Саме тому запорозькі краєзнавці беруться за цю таку необхідну для України справу, сподіваючись, що їх «Похід в минуле» в подальшому – вже при патріотичній українській владі, буде залучено при написанні справжньої і такої довгоочікуваної ІСТОРІЇ УКРАЇНИ, на якій буде виховуватися молоде покоління української молоді!

В цій історичній розвідці, я хочу навести інформацію згаданих авторів про наш край з тим, щоби, на цьому скупому, вихолощеному матеріалі, підтвердити тезу про існування державних утворень в означеному регіоні.

В передмові до книги „Давня історія України під редакцією професора П. П. Толочка говорить, що: «Цей посібник є першою у вітчизняній історіографії спробою комплексного й систематизованого висвітлення на базі археологічних даних стародавньої історії України від часу появи на її землях людської істоти й до епохи Київської Русі включно.» [2. с. 7]. Цікава робота, в якій зібрано практично все, що було напрацьовано по ранній історії нашої держави, вона добре ілюстрована, але в ній не відчувається новизни, матеріал втиснутий в рамки старих догм та теорій.

Чекати відкриттів від нашої археології не бачиться можливим і в силу того, що за відсутності коштів та байдужого відношення влади, вона копає тільки там, де планується вестись чи ведеться будівництво, а в наші часи тримається тільки на ентузіазмі археологів, які попри всі негаразди спромагаються кожного польового сезону, згуртувавши студентів, вибиратися на розкопки і рятувати і від стихії, і від «чорних археологів» залишки матеріальної культури, яка проливає світло на наше історичне минуле; а також тому, що взявши на озброєння тезу: «Такого быть не может, потому что не может быть никогда!» Інститут Археології АНУ, на чолі з професором П. П. Толочком, більше дбає про те, аби сподобатися «старшому брату» і не вийти за рамки колись і кимсь усталених правил та посилив, а не про те, як, узагальнивши напрацювання останніх десятиліть, зробити свій внесок в творення об'єктивної Історії нашого народу!

Писемні джерела

1. Першим, хто описав наші терени був Геродот Галікарнійський, котрий в 5 ст. до н. е. відвідав Скіфію для того, щоби зібрати матеріал для написання історії греко-персидських війн кінця VI – початку V ст. до н. е.

В своїй «Історії» він декілька разів згадує якусь країну Геррос. Розповідаючи про скіфів – кочівників, він говорить, що «вони не сіють, ні орють. У всій країні немає дерева, лише в Лісистій. Ці кочівники займають (на схід) землі на 14 днів дороги, аж до річки Геррос.» «За Герросом лежить так звана царська країна.» Розповідаючи про Борисфен, він говорить: «Аж до країни Геррос, що до неї 40 днів плавби, відома його течія...» [4 с. 47, 51, 68].

І арійці першого потоку, і номади, котрі накочувались на наші терени зі сходу, йшли зі стадами, сім'ями, поступово просуваючись на захід. Вони йшли Степом в конкретно означений район і минути його просто не могли.

А от яким чином на Дніпрі з'явилися готи – незрозуміло! Вчені простежили їхній шлях (правда нічого з матеріальної культури не знайшли) і говорять, що ті прийшли із Готланду по водорозділу Вісли та Південного Бугу. Та чому їх сюди потягнуло і яким чином? Вони йшли «налегку, тобто без худоби та сімей, комонно», пробиваючись та продираючись через болота та ліси до конкретно означеного району, країни [5, с. 31].

2. Вважаю за необхідне привести свідоцтва Клавдія Птоломея, який жив у другому столітті н. е. У своїй праці «Руководство по географі» він згадує і наш край «на реке Борисфен, текущей с севера лежат города: Азагариум, Амадока, Сарум, Серимум, Метрополис, Ольвия и Борисфен» [6, с. 28].

3. В своїй праці «Про управління імперією» Костянтин Порфірородний, наводить цікаву інформацію: «Пачинакиты же, обратясь в бегство бродили, выискивая место для своего поселения. Достигнув земли, которой они обладают и ныне, обнаружив на ней турок, победив их в войне и вытеснив, они изгнали их, поселились здесь и владеют этой страной, как сказано, вплоть до сего дня уже в течение пятидесяти пяти лет.» [7, с. 62]. «...а вторая часть поселилась в западном краю вместе с их воеводой и вождем Леведией, в местах, именуемых Ателкузу, в которых ныне проживает народ пачинакитов.» [7, с. 63].

4. Про нашу землю та побут наших предків найбільше пише Ібн-Даст: «Щодо Руси, то вона на острові, що оточений озером. Той острів, де живуть вони (Русини), має просторинь на три дні дороги, вкритий лісами і болотами, нездоровий і такий вогкий, що як ступиш ногою, то вона трясеться, бо так пересякнута водою. Вони мають короля, що зветься Ханан-Рус; чинять наїзди на Славян (!), приїзять кораблями, висаджуються, забирають їх в неволю, везуть в Харван (Хазран) і Булгар [над Волгою] і спродують там. Ланів не мають, а живуть з того, що привозять із землі Славян.

Вони не мають ані нерухомого маєтку, ані міст, ані ланів; єдиний їх промисел — торгівля соболями, вивірками та іншими футрами, які й продають, хто купить; за плату грошову зав'язують міцно до своїх пасів... З рабами поводяться добре і дбають про їх одяг, бо використовують їх при торгівлі. Гостей шанують і добре поводяться з чужинцями, що шукають у них оборони, і з усіма, хто в них часто буває, не дозволяють нікому зі своїх кривдити і утискати таких людей. У випадку, як хто скривдить або притисне чужинця, допомагають і боронять (скривдженого).

Мечі мають [схожі?] сулаймонові. Як котрий із поміж родів просить помочи, всі виходять до боротьби; між ними нема розрізнення, але воюють з ворогом одностайно, поки його не переможуть. Як котрий має справу проти другого, то кличе на суд до короля і перед ним сперечаються; як король скаже свій присуд, виконують, що він сказав. Коли ж обидві сторони не вдоволені королівським присудом, то за його наказом мусять остаточне рішення зробити зброєю: чий меч гостріший, той і має верх. До цієї боротьби родичі (з обох сторін) приходять озброєні і стають; тоді суперники починають битись і хто переможе, той справу виграє після своїх вимог.

Вони відважні і хоробрі. Як нападають на інший нарід, то доти не відступлять, доки не знищать (його) цілком; гнетуть переможених і роблять їх невільниками. На зріст високі, гарні на вигляд і в нападі сміливі, та цю сміливість не виявляють на коні, але всі свої напади і походи чинять на кораблях. Штани носять широкі – сто ліктів матерії йде на кожні. Одягаючи такі штани, збирають їх коло коліна і прив'язують до нього. Усі постійно носять при собі мечі, бо мало вірять один одному, що підступ в них річ звичайна: кому вдасться здобути хоч малий маєток, зараз же рідний брат або товариш починає заздро позирати а і силкується, щоб як не будь того вбити або зграбувати» [8, с. 16].

5. М. Грушевський у своїй «Історії України-Руси» пише «Ми бачимо в 12-13 в. досить численну степову українську людність – Бродників, що в тіснім союзі з кочовими ордами – панами степів, вміли жити в сіх степах. Бачимо подунайських Берладників, промисловців і піратів, що виступають один раз не більш не менш як полком в 6 000 мужа, та галицьких рибалок, що перебували на нижньому Дунаю. Бачимо такі міста, як Олеше на нижньому Дніпрі, важній торгівельний пункт, приморський порт Києва, або Руський порт на устю Дона».

Літописець, оповідаючи про колишнє множество Уличів і Тиверців, каже, що міста їх існують і досі (в 2-ій пол. 11 ст.). Одна з її редакцій має варіант: «градъ их спы» (вали), отже виходило-б, що були тільки спустілі городища [9, с. 248].

На основі приведених даних ми можемо стверджувати – на нижньому Дніпрі, і в даному випадку в Гілеї, життя не замирало при жодних обставинах, а тому не було ніякої необхідності у звільненні (невідомо від кого?) цієї обжитої землі і тому потрібно раз і назавжди викинути на смітник історії казочку про цивілізаційну місію російського багнета!

Джерела та література

1. Кашенко А. Оповідання про славне Військо Запорозьке низове. – Дніпропетровськ: Січ. – 1991.
2. Давня історія України / Під редакцією П. Толочко. – К., 1994. – Т. I.
3. Авдєєнко А. I. Правда руськая. – Донецк, 2011.
4. Геродот із Галікарнасу. Скіфія. Найдавніший опис України з V століття перед Христом. – К.: Довіра, 1992.
5. Иордан. О происхождении и деяниях гетов. *Getica* / Вступительная статья, перевод, комментарий Е. Ч. Скржинской. – М.: Изд-во восточной литературы, 1960.
6. Клавдий Птолемей. Руководство по географии // Античная география: Книга для чтения / Сост. М. С. Боднарский. – М., 1953. – Кн. 3, гл. 5.
7. Костянтин Багрянородний. Об управлении империей. – М.: Наука, 1991.
8. Січинський В. Чужинці про Україну. – Львів: Слово. – 1991.
9. Грушевський М. Історія України-Руси. – К.: Наукова Думка, 1994. – Т. II.